

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԸ ԵՒ ԻՆԸԿԸՆ

ԳԻՏԵԼԵԱՅ

ԺԱ. ՏԱՐԻ ԹԻԻ 15.

1853

ՕԳՈՍՏՈՍԻ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Փառք Աստուծոյ որ այսպիսի յռաստրեակ դարու հասանք .

() Ի մը լրագրի մը մէջ կարդալով այլ և այլնիւթերու վրայ խորհրդածութիւններ, ինծի մեծ մտածմունքի պատճառ եղան այն խորհրդածութիւնները. տեսնելով որ լրագրապետը մէկ ազատ համարձակ խօսուածքով մը, բոլոր իր մտայ և իր դատմանը վրայ հաստատուած, իբրեւ բոլոր աշխարհիս կառավարութեան ընդհանուր դատաւոր մը արդարակորով, և ամէն բանին ընթացքը ճանչցող և բոլոր մարդկանց սրտերուն խորը թափանցող, և իր առաջարկութիւնները յաւիտենական ճշմարտութեան վճիռներու պէս յառաջ բերելով կը խօսի : Ահայ մտածել՝ մէկ կող-

մանէ մարդուս բնական բերմանը վրայ՝ թէ ինչպէս ճշմարտութիւնը բնութիւնը սիրէ և արդարութիւնը կը պատուէ, և իր բոլոր մտածմանը և գործքերուն վախճան զասոնք կը դնէ . և թէ ինչպէս կը ցանկայ որ իր ամէն մտածածները, խօսածները և գործածները՝ ի ճշմարտասիրութենէ և յարգարասիրութենէ առաջ եկած ըլլան . և ամէն մարդ ալ անանկ ճանչնայ : Այլ մէկալ կողմանէ ալ սկսայ մտածել իր բնութե տկարութեանը և տգիտութեանը վրայ՝ որ շատ անգամ և շատ բանի մէջ կը սխալի, և չկրնար ինքիւն ամէն բանին ճշմարտութիւնը ճանչնալ, և չկրնալով արդար

դատաստան ընել՝ սխալ գործքերու ձեռք կը զարնէ : Եւ ես առաւել այս կողմանէ զարմացայ՝ թէ ինչպէս վարպետութիւն հնարագիտութիւն կը բանեցնեն՝ թէ մտածմանը մէջ, թէ խօսքերուն և թէ գործքերուն մէջ, ծածկելու համար իր տկարութիւնը և պակսութիւնը . ջանալով ցուցնելու իր ամէն մտածմունքը, խօսքը և գործքը ճշմարտութեան աղբիւրէն բղխած և արդարութեան անխաբ կշիռքովը չափած . և այսպէս համարձակ իրեն վկայ կը կոչէ բոլոր աշխարհքը, և կը հաստատէ իրեն առաջնորդուած ըլլալը՝ ի ճշմարտութիւն և յարգարուէ : Եւ ինչ ինչ հետաքրքրութիւն մը եկաւ ուրիշ շատ տեսակ Եւրոպայի լրագիրներ ձեռք ձգելու, ու անոնց բանեցուցած կերպերը դիտելու : Եւ որչափ աւելի նոր մէկ լրագիր մը ձեռք առի, այնչափ աւելի հաստատուեցայ այս մարդկային բնութիւն ընթացքին վրայ՝ տեսնելով որ առհասարակ ամէնքն ալ նոյն ոճը բռնած են, ցուցնելով թէ արդարութիւնը և ճշմարտութիւնը իրենց կողմն են, և թէ իրենց կարծիքը անոնց վրայ հիմնած են : Եւս բանիս վրայ սկսայ մեծ ցաւ մը զգալ սրտիս մէջ՝ որ այսպէս ճշմարտութիւնն ու արդարութիւնը ջնջան դարձեր են, ամենուն ձեռքն ընկած . ամէն մարդ ինչ որ կ'ուզէ կ'ընէ, ու ետքը ճշմարտութեան ու արդարութեան անունով քող մը շինած, իր ըրածին վրայ կը փռէ կը գոցէ, և կ'ուրախանայ ու կը պարծի ամենուն ցուցնելով թէ ահա իր քողն է ճշմարտութիւնը : Եւ այսպէս իր կողմն ալ դառնաս, և իմ մարդուն ըրածը տեսնել ուզես, թէ պէտ ամէնքն ալ իրարմէ տարբեր կը գտնես և իրարու հակառակ, բայց ամէնքն ալ կ'երևնան աչքիդ ճշմարտութիւններ և արդարութիւններ : Ինչ գեղեցիկ տեսարան . բայց չըլլայ որ մէկուն ձեռք դպցնես ու քողը վրայէն վերցնել ուզես . ամենեւին քննելու չի դարձ թէ որ կ'ուզես գոհ սրտով մնալ, հանգիստ ապրիլ՝ չցաւելով խաբուելուդ վրայ . և թէ որ չես ուզեր բարկացնել այն ճշմարտութեան տէրերը քեզի դէմ,

և թէ որ կ'ուզես բարեկամութիւնդ պահել անոնց հետ :

Եւսպիսի խորունկ մտածութեանց մէջ ընկղմած կեցած ատենս՝ մէկ բարեկամ ներս մտաւ ձեռքը լրագիր մը առած, ինքը մեծ ուրախութեան մէջ . ու երբ տեսաւ զիս ծանր մտածութեց և սգոյ մէջ տխրած նստած, Ինչ է, բարեկամ, ըսաւ, այդ ինչ տխրութեան մէջ զքեզ կը տեսնեմ այսպիսի ուրախալի ժամանակի մէջ :

— Եւրախալի ժամանակ . պատասխանեցի . ուր էր թէ իրաւ ըլլար ըսածդ . այս իմ սրտիս ցաւն ալ և տխրութիւնս ալ որ կը տեսնես՝ այս ժամանակիս թշուառութեան վրայ է :

Իւր . Զրսէս ուրեմն թէ պարապ տեղը տխրեր ես . ո՞վ գիտէ, մինակ մնացած՝ ինչ ծուռ մտածութիւններ, կամ անցած գացած ժամանակներու դիպուածներ միտքդ պաշարեր ու զքեզ տխրեցուցեր են :

— Զէ, պարոն . հիմակուան ժամանակիս վրայ է իմ սրտիս ցաւը . կը տեսնես աս բազմութիւն լրագիրները, ահա ասոնք են որ զիս այսպէս կը տխրեցնեն :

Իւր . Եթէ այդպէս է, ահա ես քեզի մեր ազգին լրագիրը բերի, որ օտար ազգերուն լրագիրներէն պատճառած սրտիդ տխրութիւնը մեր ազգին լրագրովը փարատես :

— Ինչ կ'ըսես :

Իւր . Եւս . Թէ որ օտար ազգերը իրենց լուսաւորութեան դարը անցուցին, մենք ուրախանանք՝ որ լուսաւորութեան կարգը մեզի եկած է : Եւ փառք կու տամ՝ Եւստուծոյ որ այսպիսի ազգերնու լուսաւորեալ դարուն հասանք : Եւ, կարդա՛ սա լրագիրը, տեսնես թէ ինչպէս շիտակ մարդավարութիւն կը սովորեցնեն . աղգասիրութիւնը, քաղաքականութիւնը, աղքատի հանձարներուն զարգացումը, աղատութիւն մտաց, կենցաղագիտութիւն, ասոնց ամենուն հիմը կ'երևայ հիմա ազգերնու մէջ, և կը տարածուի այս լրագիրներուն ձեռքով : Եւ ցանկացին այն ընդունայն հաւատքի կռիւներուն ողբալի ժամանակները, որ

մարդիկ իրարու դէմ հաւատք պաշտպանենք ըսելով՝ մարդկութե կորսուելուն պատճառ կ'ըլլային . դու այս հաւատքէն ես , ես այն հաւատքէն եմ ըսելով՝ իրարու ծուռ կը նայէին . տարբեր կարծիքի մէջ ծնած ըլլալն իրարու յանցանք կը սեպէին : Այդպիսի բրտութե կարծիքները հիմա ամենուն մտքէն փարատեցաւ . հիմա ազգին շատերն իմացան՝ թէ կարծեաց տարբերութիւնը ազգին պայծառութեան արգելք չըներ . երբ մէկ սիրտ մէկ հոգի ամէնքը ազգին յաւաքագիմութեան ջանքն ունենան , առանց իրարու հաւատքին խառնուելու՝ աշխարհիս ամէն բարիքը կըրնան ձեռք բերել , և ամենէն լուսաւորեալ ազգերուն կարգն անցնիլ : Հիմա ամէնքն իմացան՝ թէ ազգի մը կործանման պատճառը հաւատքի կռիւն է , վասն զի անկից կը սկսի ատելութիւն մտնել ազգին մէջ . և ատելութիւնն է պատճառ ամէն չարեաց . չըլլալու բանի ձեռք զարնելով , ըլլալու բարիքներէն ալ զրկուիլ : Հաւատք ըսածդ սրտի և մտքի բան է . ամէն մարդուն սրտին և մտքին ով կըրնայ խառնուիլ : Առտուրը , քաղաքականութիւնը , ուսմունքը ծաղկեցընել ուզող մարդիկ ինչ պէտք է որ հաւատքի բան խառնեն , զիրար նախատեն : Ահա () ամանեան տերութեան օրինակը առջևնիս կեցած է . հաւատքի խստութիւնը ինչուան որ ձեռքէ չթողուց՝ չկրցաւ ծաղկելու ճամբան մտնել : Տես թէ հիմա ինչ ազատութիւն է Պօլսոյ մէջ . ամէն մարդ իր ուզածը կ'ընէ . ով ինչ կ'ըսէ . հերիք է որ ուրիշի փնտելու գործ մը չըլլայ ըրածնին : Տես հիմա . գնա Պէյօղլու պարտէ , ինչ համարձակուի է . Ալրոպայի քաղաքներէն տարբերութիւն չունի . թատր կ'ըսես , զբօսանոց տեղուանք կ'ըսես . զարդարած խանութները աչքդ կ'առնեն . ինչուան կանայք ազատ համարձակ կը պարտին ամէն տեղ , հագուած սրգուած խաթուններ խանութպանութիւն կ'ընեն զարդարուած կրկականներուն մէջ . ով ինչ կ'ըսէ : Այս ամէն բաները տեսնելով ինչպէս չուրախանանք որ արևել

քի մէջ ալ քաղաքականութիւնը այսչափ սկսաւ առաջ երթալ , և զմեզ այս լուսաւորեալ դարուն հասուց :

— Այդչափ խօսքերդ զիս մխիթարելու համար ըսիր :

ԲԱՐ . Ի՞նչ ըսել է . այսպիսի խաղաղասիրութեան լուսաւորեալ դարուն մէջ ինքզինքը գտնողը ինչ պատճառ ունի տխրելու . այլ մանաւանդ թէ ինքն ալ պիտի քաջալերուի , ու իր ձեռքէն եկած օգնութիւն պիտի ընէ՝ որ քիչ քիչ բոլորովին վերնայ մէջերնէս այն կեղծաւորական և վտանգաւոր ու ազգին կործանման պատճառ հաւատքի նախանձայուզութիւն . ու դպրոցներով , ուսմունքներով , ճարտարարուեստ գիտութիւնները ծաղկին մեր հնարագէտ ազգին մէջ . որով մէկ կողմանէ ազգին պայծառութեան բարիքը վայելենք , մէկալ կողմանէ ալ ազգերնուս անունը հոգսկուի (այց ինչ լուռ կեցած պատասխան մը չես տար . ինչ եղեր է քեզի , բարեկամ , մէկդի թող սա լրագիրները՝ որ միտքդ այդչափ շփոթեր են . ան , կարդա սա ազգային լրագիրը՝ որ քիչ մը սիրտդ զուարթանայ . կարդա նոր նոր բացուած դպրատուններուն յառաջագիմութիւնները . կարդա ազգասիրական ընկերութեանց ըրած ջանքերը . կարդա նախապաշարմունքներու դէմ գրուած յօդուածները , մարդկանց փառասիրութենէն և շահախնդրութենէ առաջ եկած կրօնքի վէճերը , անոնց խորհալի գործքերը , և անոնց ընդունայն ջանքը զմարդիկ խաբելու այսպիսի լուսաւորեալ դարուս մէջ :

— (Խտակն ըսեմ քեզի , բարեկամ , դու այդչափ խօսքերով իմ սիրտս մխիթարելու տեղ , իմ տխրութիւնս հարիւրապատիկ աւելցուցիր . և ես ամէն մէկ խօսքերդ լսելուս՝ սրտիս ցաւը աւելնալով , մտայս յուսահատութենէն բերանս կասկեցաւ : Այլ միայն քու բարեկամութիւնդ ինձ սիրտ կու տայ խօսելու . որովհետեւ ես զքեզ աղէկ կը ճանչնամ որ բարեսիրտ մարդ ես , և հիմա այս խօսքերը քեզմէ լսելով՝ մտքէս մէկ մխիթարական խորհուրդ մը կ'անցնի՝

Թէ ուրեմն քեզի պէս շատեր կան ազգերնուս մէջ, որ բարեսիրտ լաւ մարդիկ են, բայց ասոր անոր խօսքերէն խաբուած, կարծելով Թէ ճշմարտութիւն է ըսածնին, մոլար կարծեաց կը հետեւին, որոնք եթէ բուն շիտակն իր պատճառներով լսելու ըլլան, կ'երեւայ որ մտքերնին պիտի շտկուի. և այսպէս շատերուն միտքը շտկուելով, գուցէ Թէ ազգերնուս բարիք մը ըլլայ: Բայց Թէ ոչ կը տեսնեմ որ հիմակուան ազգերնուս միամտութիւն բռնած ճամբան ելլելու ճամբայ չէ: Եւ ուսաւորութեան դար, լուսաւորութիւն, սոցիալականութիւն, ազգասիրութիւն ըսելով մէկ խեղճութեանէն մէկալ խեղճութեան անդունդը զլորելու հետ է:

ԲԱՐ. Ի՞նչ խելքէ դուրս յուսահատ և սխալ նախապաշարուած մտածութիւններու մէջ գրեզընկղմած կը տեսնեմ, բարեկամ:

— Եթէր հիմա իմ միտքս քեզի պարզ կերպով մը հասկըցնեմ, ու անկէ վերջը եթէ սխալած գտնես զիս, ես ալ քու կարծեացդ կը հետեւիմ: Եւ ասն զի գիտեմ որ դու այս բանիս մէջ կիրք չունիս, շիտակ ընտրութիւն կրնաս ընել: Եւ այս զայս բանս քեզի հարցընեմ. մարդս որ երջանկութիւն և հանգստութիւն կը վայելէ, այս վայելողը մարդուս հոգին է Թէ մարմինը:

ԲԱՐ. Եւ յայտնի բան է Թէ հոգին է. վասն զի մարմիննիս առանց հոգւոյն ոչ բան մը կ'իմանայ, և ոչ ալ բան մը կրնայ վայելել. այս բանիս վրայ ոչ որ կը տարակուսի:

— Եւ պատասխանեցիր: Ուրեմն այս մեր հոգին մարդուս մեռնելէն ետքն ալ հանգիստ, երջանիկ վայելք պիտի ունենայ, Թէ մեռնելու ատեն հոգինիս ալ կը փճանայ կ'երթայ:

ԲԱՐ. Եւ ի՞նչ ըսել է. հոգիներնուս անմահութեամբ վրայ ոչ որ կը տարակուսի. մանաւանդ Թէ մենք քրիստոնէայ եմք, կը հաւատամք որ մարմիննիս ալ յարութիւն պիտի առնեն ու հոգիներնուս հետ մէկտեղ յաւիտենական երջանկութիւն պիտի ունենան:

— Ուրեմն այդ յաւիտենական երջանկութիւնը ձեռք ձգելու համար մարդիկ պէտք է որ հոգ ունենան. չէ նէ ուզեն չուզեն ամենուն պիտի տրուի:

ԲԱՐ. Ինչպէս մեր հաւատքը կը սովորեցնէ, պէտք է ջանան, աշխատին մարդիկ որ կարենան ձեռք ձգել:

— Եւ այդ մարդիկ ի՞նչ բանէ կը գրգռուին ջանալու աշխատելու բանի մը համար:

ԲԱՐ. Եւ բանին հարկաւորութիւնը և աղէկութիւնը ճանչնալէն:

— Ուրեմն մարդուս իրիստ հարկաւոր և ամենէն առաջ հոգալու բանն է իրեն և իր ազգին յաւիտենական երջանկութիւնը. և այն ազգը կ'ըսուի լուսաւորեալ, որ զայս ճշմարտութիւնը ճանչցեր է. և զայս ճանչնալէն ետեւ՝ քաղաքական, բնական և բարոյական օրէնքներով կարգաւորուած, անոր ետեւէն է. և այն ատեն այն ազգին համար իր դարն ալ կրնայ ըսուիլ Եւսաւորեալ դար: Եւ սոր ի՞նչ կ'ըսես:

ԲԱՐ. Եւ յոգալէս է. լուսաւորեալ ազգ կ'ըսուի այն ազգը՝ որ իր ճշմարիտ երջանկութեան ճամբան մտեր է: Եւ հիմա մեր ազգայնոց փափաքն ալ է ազգերնիս երջանիկ ընել. և անոր համար լուսաւորեալ դար կը կոչեմք մեր հիմակուան վիճակին ժամանակը, ըսել է Թէ հիմայ ամենքնիս ալ աղէկութեան ետեւէ ենք, իրարու բարիքը կ'ուզենք, խելք բանեցնել կը սովորինք ու երջանիկ կեանք կ'անցընենք. որով ամէն տեսակ աղէկութիւն կը սկսինք վայելել:

— Եւ այս աղէկութիւններն ու հանգստութիւններն որ ըսիր՝ ազգին վայելցընելու համար ի՞նչ կարգ սահմանած են, և ի՞նչ օրէնքի վրայ հաստատուած կը գործեն, և քանի իմաստուն հմուտ անձանց վերակացութեամբ լուսաւորութեան միջոցները ըստ սահմանեալ օրինաց գործադրելու հետ են:

ԲԱՐ. Եւ մէն մարդ ազատ են, իրենք իրենց կը մտածեն, ու իրենց բարի երեցածն ի գործ կը դնեն:

— Եւ այդ ծուռ սկիզբն է պատճառ չէ Թէ յառաջադիմութիւն, այլ բոլորովին մեր փափաքած լուսաւորութիւնը:

կուեւր : Սիրելի բարեկամ, այդ խօսքովդ աղէկ բացատրեցիր հիմակուան մեր ազգին վիճակը, որ ինչպէս ինծի կ'երեւայ, առանց մէկ զլխաւոր սկզբունքի մը վրայ հաստատուելու, և առանց քննելու, սովորելու և միտք առնելու՝ թէ ինչ է քաղաքականութիւն ըսածին, ինչ է բնական օրէնք, ձեռքերնին գրիչ բռնել գիտցող ու բերաննին քանի մը խօսք ունեցող մարդիկ ազգին առջին ընկեր, ու իբրեւ թէ իրեն ճամբայ կը ցուցնեն, ազգին լոսաւորութեան դար կը խոստանան : Ինչպէս թէ մէկ քանի մարդիկ տեսնելով որ ուրիշները նաւ կը շինեն, և առաջաստները բացած հովին օգնութեամբ քաղքէ քաղաք մեծ ծովերուն վրայէն ճամբայ կ'ընեն, իրենք ալ ինքիւրեննուն յանդգնին ան նաւերուն նման տեսքով նաւեր շինեն՝ առանց գիտ նալու նաւ շինելու կանոնները, և ուզեն ճամբայ ընել մեծ ծովու մէջ՝ առանց սովորելու նաւուղղութեան օրէնքը : Հայտնի է որ ասոնք չէ թէ ճամբայ ընելու համար ծով կը մտնեն այդպիսի նաւերով, այլ ընկղմելու և կորսուելու համար : Աստի գիտցած ըլլաւ որ միայն լուսաւորութե փափաքով, կամ աւելի լաւ ըսեմ, լուսաւորութեան անունը գիտնալով՝ մարդ չլուսաւորուիր, թէ և միայն քաղաքական լուսաւորութի խնդրէ, այլ պէտք է որ կարգ մը օրէնք մը և որոշեալ սահման մը ունենայ. և այս ալ բաւական չէ, այլ և հմուտ և իմաստուն առաջնորդութեան կարօտ է : Ինոր համար՝ թէ որ մէկ ազգ մը այս կարգս չգիտնայ, ու միայն փափաք ունենալով հանգստեան, և ամէն մարդ իր մտածածին ետեւէն երթալով հասարակաց երջանկութիւն փնտռեն, ուրիշներէն սովորին ալ քաղաքավարութեան և մտաց լուսաւորութեան դէմ սեպեն, և ուրիշի մտաց սկզբանք պէտք չէ խառնուիլ ըսելով՝ պատճառով խօսին ու գործելը աւելորդ սեպեն, և մէկ ընդհանուր վախճան մը միաբան չդիտեն, այլ ամէն մէկերնին մտքերնին դրած՝ թէ հանգիստ ըլլալու և փաւաւորուելու ճամբան գտեր են իւրաքանչիւր իր մտքին դրածին հետեւելով, ասիկայ ինծի ելլելու ճամբայ մը չերեւար, հասկա մանաւանդ գահավեժ կործանման վախ մը կու տայ : Երանկով ոչ քաղաքականութիւն կ'ըլլայ, ոչ ուսումնականութիւն, և ոչ հարստութիւն ճամբայ կը բացուի, այլ միայն առջի տգիտութեան և խեղճութեան վրայ կ'աւելնայ մէկ անմիտ և կոյր հպարտութիւն մը : Ինչպէս մէկ տկար աչք ունեցող մը առանց աչաքուժութիւն արուեստը գիտնալու, միտքը դնէ թէ ես ինքիւրէս իմ աչքս կ'առողջացնեմ, ու փնտաւար դեղերով աւելի տկարացնէ, ու սկսի որոշ բան մը չտեսնել՝ այլ միայն խառնակ շփոթ լոյս մը. և քանի մը ճրագ վառած տեղը իր աչքին երեւնալ շատ ճրագներու խառնակ լոյս մը, և ինքը փոխանակ ցաւելու՝ որ իր աչքին փնտս հասցուց, սկսի ուրախանալ թէ իր աչքը ուրիշներէն լուսաւոր եղաւ առանց բժշկի կարօտ ըլլալու, որովհետեւ քիչ ճրագով շատ լոյս կը տեսնէ, մինչ դեռ ուրիշները մեծ իրաւամբ կը ցաւին աւոր կուրնալուն վրայ : Երանկով լուսով բան տեսնողը առասպելեալ Տանտաղոսին պատժոյն մէջն է, որուն ինչուան շրթները գետի մէջը ընկղմած ու ինքը սաստիկ ծարւով կը տանջուէր, չկրնալով բերանը ջրոյն հասցնել : Երանց կարգի, առանց օրէնքի և առանց սովորեցնողի եղած ազգին լուսաւորութիւնը ահա այսչափ կրնայ ըլլալ :

Սիրելի բարեկամ, լաւ ճանչնալով թէ զուն ալ գիտես ազգերնու յառաջադիմութեանը համար ունեցած փափաքանացս առաւելութիւնը, չեմ տաւակուսիր՝ թէ խօսքերս ազգերնիս նախատելու մտքով զրուցած սեպես, և կիմ թէ իրեն այժմեան ջանիցը արդեւ : Երանախ առ պիտի գիտնաս որ իմ խօսքս առանձին մարդկանց վրայ չէ, այլ ընդհանուր ազգերնու վիճակին վրայ. որովհետեւ ազգին բովանդակուիլ ինչ վիճակի մէջ որ է, առանձին մարդիկ ալ ազգին մէջմէկ փոքր մասունքն ըլլալով, ուզեն չուզեն նոյն վիճակին մէջ կը գտնուին :